

УДК 373.3.015.311-057.874:005.642.4(045)

Л. М. КОРОЛЬОВА

АНАЛІЗ СТАНУ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуто розуміння вчителями початкових класів сутності поняття “креативні здібності молодших школярів” та готовності педагогів до формування креативних здібностей в учнів початкових класів, наявності резервів у знаннях та дидактичних уміннях учителів щодо зазначеного виду діяльності. Висвітлено прогалини в уміннях, необхідних учителям для формування креативних здібностей у дітей молодшого шкільного віку, та зазначено ускладнення в педагогів щодо розуміння та використання таких умінь і навичок у реальних навчальних ситуаціях.

Ключові слова: креативні здібності молодших школярів, рівень сформованості вмінь у педагогів щодо формування креативних здібностей у молодших школярів.

Сучасні тенденції щодо виведення системи освіти в Україні на рівень світових стандартів вимагають пошуку теоретико-методологічного обґрунтування, експереіентальної апробації нових форм навчання й виховання. При цьому пріоритетним напрямом реформування освіти є гуманізація, тобто створення навчально-виховного середовища, в якому домінує пріоритет створення в дитячому колективі сприятливих умов для самореалізації обдарованості й талантів, доброзичливості та милосердя, щирості й людяності.

Мета статті полягає у відображенні готовності педагогів до формування креативних здібностей в учнів початкових класів, наявності резервів у знаннях та дидактичних уміннях учителів щодо зазначеного виду діяльності.

Аналіз стану сформованості креативних здібностей у молодших школярів у масовій практиці мав на меті виявлення розуміння вчителями початкових класів сутності поняття “креативні здібності молодших школярів” та професійної готовності педагогів до формування креативних здібностей в учнів початкових класів, наявності резервів у знаннях та дидактичних уміннях учителів щодо зазначеного виду діяльності. Водночас передбачалося, що такий аналіз дасть змогу виявити прогалини у вміннях вчителів формувати креативні здібності в дітей молодшого шкільного віку та зазначити ускладнення у педагогів щодо розуміння та використання таких умінь і навичок у реальних навчальних ситуаціях [2, с. 14].

З метою виявлення рівня сформованості креативних здібностей у молодших школярів учителями початкових класів проведено констатувальний етап педагогічного експерименту, який розподілено на два періоди. Перший період констатувального етапу педагогічного експерименту передбачав дослідження наявності у вчителів початкових класів дидактичних умінь, необхідних для розвитку креативних здібностей у молодших школярів. У другому періоді констатувального етапу педагогічного експери-

менту розглянуто цю проблему стосовно рівня розвитку креативних здібностей у молодших школярів як важливу складову процесу навчання.

Завданнями констатувального етапу педагогічного експерименту було:

- 1) з'ясувати ставлення вчителів до формування креативних здібностей у молодших школярів;
- 2) оцінити готовність їх формувати;
- 3) виявити дидактичні вміння й навички в учителів, необхідні для формування креативних здібностей у молодших школярів.

Педагогічний експеримент розпочали пілотним дослідженням, яке передбачало експертизу розробленої нами анкети для вчителів початкових класів з метою оцінити доцільність, необхідність та значущість питань.

У пілотному дослідженні педагогічного експерименту взяли участь 23 респонденти, серед яких:

- доцентів, кандидатів наук – 5;
- старших викладачів, кандидатів наук – 1;
- методистів Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти – 3;
- вчителів-методистів запорізьких шкіл – 14.

Під час оцінювання анкети, експертами виявлено деякі запитання, що, на їх погляд, не потребують уточнення. Так, запитання “Яке визначення поняття “креативність”, на Вашу думку, є правильним? (виберіть один варіант відповіді)” всі експерти вважають доцільним, правильно сформульованим і важливим.

Друге запитання “Як Ви вважаєте, чи можна сформувати креативні здібності молодших школярів? (виберіть один варіант відповіді)” експерти оцінили як важливе та необхідне.

Також запитання “На Вашу думку, які умови стимулюють формування креативних здібностей учнів початкових класів?”, “Чи вважаєте Ви за доцільне формувати креативні здібності молодших школярів?” та “Оцініть рівень Вашої готовності до формування креативних здібностей молодших школярів” експерти визначили обов'язковими у процесі вивчення проблеми (23 респонденти, 100%).

Експертами вказано запитання, які потрібно перебудувати змістовно й стилістично.

Так, до запитання “Що передбачає, на Вашу думку, формування креативних здібностей учнів?” експерти запропонували поширити варіанти відповідей та додати такі: “вчити робити припущення; вчити виявляти протилежні ознаки предметів”. погодилися із цим запитанням та варіантами відповідей 18 респондентів (78%). Запропонували розширити варіативність відповідей 5 експертів (22%).

До запитання “Які креативні здібності, на Ваш погляд, можна сформувати в учнів початкової школи? (виберіть декілька варіантів)” експертами було запропоновано збільшити кількість варіантів відповідей, додавши такі, як здатність обирати матеріал та його систематизувати; здатність до

навчання; здатність критично мислити; здатність оригінально мислити; здатність контролювати вольові психічні процеси.

Зауважуємо, що запропонований нами варіант уміщував такі положення, як позитивність особистості; дивергентне мислення; гнучкість мислення; незалежність у поведінці; допитливість; здатність формулювати гіпотезу та шляхи її перевірки; здатність будувати принципово нові шляхи розв'язування проблеми, які є комбінацією даних; самостійність мислення; алгоритмізація процесу мислення [3, с. 258].

Запитання “Які типи уроків Ви обираєте для формування креативних здібностей молодших школярів?” виявило неоднозначність думок експертів. На думку деяких експертів (6 осіб – 26%), воно несуттєве, 7 експертів (30%) запропонували уточнити або змінити запитання, 10 експертів (44%) погодились із запропонованим варіантом.

На основі отриманих даних було відредаговано питання анкети для опитування вчителів-практиків із зазначеної проблеми та розроблено програму констатувального етапу педагогічного експерименту для дослідження стану готовності вчителів початкових класів до формування креативних здібностей у молодших школярів:

1. Аналіз стану проблеми в масовій педагогічній практиці за анкетуванням учителів початкової ланки.

2. З'ясування уявлень педагогів про креативні здібності молодших школярів (термінологічне визначення, особистісне ставлення до зазначеної проблеми), сутності й структури цього феномена, необхідності самоосвіти й саморозвитку.

3. Визначення дидактичної готовності вчителів початкових класів до розвитку вмій формувати креативні здібності молодших школярів.

4. Виявлення методичної бази та рівення професійних умінь учителів-практиків із зазначеної проблеми.

З цією метою використовували сукупність методів, узагальнених у табл. 1.

Таблиця 1

Методи дослідження (констатувальний етап педагогічного експерименту)

Методи	Завдання дослідження
1	2
<i>Спостереження</i>	Цілісне, комплексне вивчення особистості педагога у багатогранних проявах і зв'язках; з'ясування рівня сформованості знань та вмій щодо формування креативних здібностей молодших школярів, динаміки особистісно-професійного зростання (систематичне сприйняття і фіксація у вигляді щоденника діяльності вчителя в процесі самостійної роботи)
<i>Бесіди з учителями (індивідуальні й групові)</i>	Одержання даних щодо мотивів учителів, їх індивідуально-особистісних особливостей, нахилів, здібностей тощо; визначення перешкод, бар'єрів на шляху формування креативних здібностей у молодших школярів; ранжування проблем, через які гальмується процес формування креативних здібностей молодших школярів

Продовження табл. 1

1	2
<i>Метод експертних оцінок</i>	Визначення й уточнення основних положень методики дослідження; визначення й оцінювання критеріїв, показників, що відображають суттєві характеристики вмінь учителя щодо формування креативних здібностей молодших школярів
<i>Анкетування</i> Соціально-демографічна характеристика респондентів	Аналіз соціально-демографічних показників респондентів (вік, освіта, кваліфікаційні категорії, педагогічні звання, стаж педагогічної роботи, місце проживання) з метою визначення об'єктивності й характерності зазначеної проблеми для фахівців початкової освіти України загалом.
Учителі й креативність	З'ясування уявлень про креативність і креативні здібності дітей 6–10 років, особистісного ставлення до проблеми, необхідності самоосвіти й саморозвитку.
Уміння та навички, за допомогою яких формують креативні здібності молодших школярів	Виявлення у вчителів умінь і навичок, за допомогою яких формують креативні здібності учнів 1–4 класів.
Аналіз проблем	Визначення чинників, що спонукають чи заважають професійному самовдосконаленню із зазначеної проблеми; шляхів формування креативних здібностей у молодших школярів; виявлення спрямованості особистості, характеру пізнавальних інтересів тощо
<i>Методи математичної статистики</i>	Перевірка достовірності отриманих результатів

Першочерговим завданням на констатувальному етапі педагогічного експерименту враховано відбір і розробку діагностичних методик та оволодіння найбільш адекватними з них для визначення готовності педагогів до формування креативних здібностей у молодших школярів.

Серед методик, застосованих на констатувальному етапі, використано анкетування, найбільш доцільне в опитуванні великої вибірки респондентів [1, с. 27]. Розроблена анкета містила питання відкритого й закритого характеру. Питання анкети стосувалися різних аспектів формування креативних здібностей у молодших школярів.

З метою виявлення рівнів готовності до формування креативних здібностей у молодших школярів учителями початкових класів проведено констатувальний етап педагогічного експерименту, в якому брали участь слухачі курсів підвищення кваліфікації Запорізького (57 особи), Полтавського (30 осіб), Хмельницького інститутів післядипломної педагогічної освіти (30 осіб) з педагогічним стажем не менше трьох років. Загальна кількість респондентів становила 117 осіб. Такий вибір дав змогу задіяти вчителів-практиків початкової освіти різних регіонів України.

Оскільки аналіз соціально-демографічних показників респондентів показав незначні розбіжності у віці, освіті, кваліфікаційних категоріях, пе-

дагогічних званнях, стажі педагогічної роботи, місці проживання респондентів, результати констатувального етапу педагогічного експерименту можна вважати об'єктивними й характерними для фахівців початкової освіти України в цілому.

Педагогічний експеримент продовжено анкетним опитуванням учителів з метою виявлення їх уявлень про сутність креативності, поняття “креативні здібності молодших школярів”, їх характеристики та показники, визначення наявності дидактичних умінь і навичок, за допомогою яких учителі формують креативні здібності молодших школярів у процесі навчання.

Перед респондентами поставлено низку питань щодо з'ясування готовності вчителів до формування необхідних здібностей у молодших школярів.

Так, на запитання “Оцініть рівень Вашої готовності до формування креативних здібностей молодших школярів” 64,7% визначили його як високий; 35,3% респондентів оцінюють його як достатній. Цікаво, що вчителі бажають формувати креативні здібності молодших школярів, і категорію відповідей “зовсім не готовий” не обрав жоден педагог.

Анкетне опитування засвідчило, що 36% респондентів можуть визначитися з дефініцією “креативність” (обрали правильний варіант відповіді “потенціал, здатний реалізуватись у творчому процесі та сформувати на цій основі гармонійну, всебічно розвинену особистість”). Окремі відповіді педагогів доводять, що вчителів цікавить ця проблема й деякі з них вважають за необхідне вивчати шляхи розвитку креативності молодших школярів через самоосвіту; 27% обирали відповідь “творчі можливості особистості, що здатні виражатися в різних видах її діяльності”; 20% опитаних педагогів обрали такий варіант відповіді, як “рівень творчої обдарованості, здатності до творчості”; 17% учителів визначили, що “креативність – це інтенсивна пошукова активність, інтелектуальна активність, що впливає на перехід від однієї стадії творчого процесу до іншої” тощо.

Отже, фахівці початкової ланки освіти ототожнюють поняття “креативності” з творчою діяльністю, хоча це не є сутністю дефініції “креативність”.

Корисну інформацію одержано з відповідей учителів стосовно знань щодо типів креативних здібностей: 67% респондентів виокремили більшу частину запропонованих в анкеті варіантів; 24% вважають, що креативні здібності молодших школярів пов'язані тільки з інтелектуальними вміннями, не враховуючи емоційну та вольову сфери; 2,5% учителів не змогли дати правильну відповідь на поставлене питання. Цікаво, що свою думку висловили 100% педагогів, навіть ті, хто мав труднощі у виборі креативних здібностей з переліку запропонованих варіантів.

Анкетне опитування засвідчило, що 80% педагогів, незважаючи на освіту, вік, стаж роботи, відзначили, що креативні можливості та здібності можна розвивати й формувати; 20% вчителів вважають, що креативні здібності молодших школярів формувати можна, але за певних умов. Проведені з учителями уточнювальні співбесіди виявили, що більшість із респондентів під відповіддю “інколи можна” на запитання “Як Ви вважаєте, чи

можна сформувані креативні здібності молодших школярів?” розуміють, що формувати креативні здібності молодших школярів можна певною мірою, але за наявності необхідних умов і задатків особистості.

На запитання “Що передбачас, на Вашу думку, формування креативних здібностей учнів?” педагогами були обрані відповіді, запропоновані в анкеті. Отримані відповіді узагальнено в табл. 2.

Таблиця 2

Вибір дидактичних прийомів, способів та методів, які формують креативні здібності у молодших школярів (117 респондентів)

Перелік дидактичних методів, способів та прийомів	Обирають дидактичний засіб, %	Не обирають дидактичний засіб, %
Вчити класифікувати об’єкти, ситуації, явища з різних поглядів	65	25
Вчити встановлювати причинно-наслідкові зв’язки	43	57
Вчити долати психологічні інерції мислення	23	77
Вчити уявно перетворювати об’єкти відповідно до поданої теми	47	53
Розвивати вміння фантастичного перетворення об’єктів, ситуацій, явищ	68	32
Звукити в учнів поле пошуку рішення	17	83
Формувати вміння оцінювати оригінальність рішення	28	72
Мотивувати на створення нового продукту	67	33
Продукувати різноманітні ідеї в нерегламентованій ситуації	34	66
Розвивати спроможність відповідати на подразники нестандартно	24	76
Вчити робити припущення прогнозного характеру	27	73
Вчити виявляти протилежні ознаки предметів	55	45

Аналіз запитань анкети засвідчує, що всі респонденти, на їх думку, володіють необхідними професійними компетенціями та вміннями, пов’язаними з формуванням креативних здібностей у молодших школярів.

Проте, результати вибору педагогічних засобів свідчать, що більшість учителів-практиків, на нашу думку, не мають необхідних умінь і не володіють системою методів, способів і педагогічних прийомів, які формують креативні здібності учня. Тільки 14% респондентів розуміють сутність прийомів, їх доцільність і вибір у конкретній педагогічній ситуації, знають прийоми формування креативних здібностей у молодших школярів і вміють їх застосовувати.

Такі прогалини пов’язані, передусім, з тим, що вчителі не володіють необхідними професійними знаннями про методичні засоби формування креативних здібностей, тим самим, не володіють конкретним понятійним апаратом.

Зацікавило те, що 37% вчителів ототожнюють прийоми, які формують креативні здібності, з прийомами, які вдосконалюють процеси мислення, та з навичками й вміннями критично мислити.

Висновки. Отже, самооцінку готовності педагогів до формування креативних здібностей у молодших школярів можна вважати суб'єктивною, такою, що відображає значні професійні прогалини й ускладнення в педагогів щодо розуміння та використання таких умінь і навичок у реальних навчальних ситуаціях.

Список використаної літератури

1. Гнатко М. М. Психологічні передумови роботи з обдарованими дітьми : метод. рекоменд. / М. М. Гнатко. – Луцьк, 1996. – 27 с.
2. Дружинін В. В. Вікові аспекти динаміки розвитку креативності / В. В. Дружинін // *Perspektywiczne opracowania nauki i techniki* – 2007 : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. – Перемишль, 2007. – 14 с.
3. Newell A. Report on a general problem-solving program / A. Newell, J. Shaw, H. Simon // *Proceedings of the International Conference on Information Processing*. – Paris : UNESCO House, 2006 – С. 256–264.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2015.

Королева Л. М. Анализ состояния готовности учителей начальных классов к формированию креативных способностей у младших школьников

В статье рассматривается понимание учителями начальных классов сущности понятия “креативные способности младших школьников” и профессиональной готовности педагогов к формированию креативных способностей у учащихся начальных классов, наличия резервов в знаниях и дидактических умениях учителей по данному виду деятельности. Освещены пробелы в умениях формировать учителями креативные способности у детей младшего школьного возраста и указаны сложности у педагогов в понимании и использовании таких умений и навыков в реальных учебных ситуациях.

Ключевые слова: креативные способности младших школьников, уровень сформированности умений у педагогов по формированию креативных способностей у младших школьников.

Koroleva L. Analysis of the State of Readiness of Primary School Teachers in the Formation of Creative Abilities in Primary school Children

The article deals with an understanding of primary school teachers essence of the concept “creative abilities of younger and clarify pupils professional readiness of teachers to the formation of creative abilities of primary school pupils, the availability of reserves in knowledge and teaching skills of teachers on this type of activity. However, the article highlights the gaps in the ability to generate creative abilities of teachers in primary school children and teachers in these complications in understanding and using these skills in real learning situations assessment of the readiness of teachers regarding these positions can be considered subjective, one that reflects the significant gaps in professional skills form the creative abilities of teachers in primary school children and teachers about difficulties in understanding and using these skills in real situations in contemporary educational practice mass.

Analysis of the formation of creative abilities of younger pupils in popular practice aimed to identify primary school teachers' understanding of the essence of the concept of “creative abilities of younger and clarify pupils professional readiness of teachers to the formation of creative abilities of primary school pupils, the availability of reserves in knowledge and teaching skills of teachers on this type of activity.

Key words: creative abilities of younger students, the level of skills of teachers on the formation of creative abilities of younger pupils.